

ریخت شناسی

استان های همای و همایون خواجه و سلامان و ابسال جامی

بر اساس نظریه ولادیمیر پراپ

نویسنده:

لیلا عدل پرور

شعر سپید

۱۳۹۵

سرشناسه	:	عدل‌پرور، لیلا.
عنوان قراردادی	:	همای و همایون. شرح
سلامان و ابسال. شرح	:	
. Commentaries Salaman va Absal		
عنوان و نام پدیدآور	:	ریخت شناسی داستان‌های همای و همایون خواجو و سلامان و ابسال جامی بر اساس نظریه ولادیمیر پراپ/ نویسنده لیلا عدل‌پرور.
مشخصات نشر	:	خوی: شعر سپید، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	:	مصور، جدول، نمودار.
شابک	:	۹۷۸-۶۰۰-۶۹۱۳-۷۱-۸
وضعیت فهرست نویسی	:	لیپا
یادداشت	:	نامه
موضوع	:	پراپ، ولادیمیر یا کاولویچ، ۱۸۹۵ - ۱۹۷۰ م.
موضوع	:	Propp, Vladimir Iakovevich
موضوع	:	خواجوی کرمانی، محمود بن علی، ۶۸۹ - ۷۵۳ ق. همای و همایون -
- نقد و تفسیر	:	
موضوع	:	جامی، عبدالرحمن بن احمد، ۸۱۷ - ۸۹۸ ق. سلامان و ابسال - نقد و
تفسیر	:	
موضوع	:	شعر فارسی - قرن ۹ ق. - تاریخ و نقد
موضوع	:	th century - History and criticism ۱۴ Persian poetry -
موضوع	:	شعر فارسی - قرن ۹ ق. - تاریخ و نقد
موضوع	:	th century - History and criticism ۱۵ Persian poetry -
موضوع	:	شکل‌گرایی (نقد ادبی)
موضوع	:	(Formalism) (Literary analysis)
شناسه افزوده	:	خواجوی کرمانی، محمود بن علی، ۶۸۹ - ۷۵۳ ق. همای و همایون.
شرح	:	
شناسه افزوده	:	جامی، عبدالرحمن بن احمد، ۸۱۷ - ۸۹۸ ق. سلامان و ابسال. شرح
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۵ ۹۳۴/۵۴۶۲ PIR
رده بندی دیویی	:	۳۲/۱۴۸
شماره کتابشناسی ملی	:	۳۴۱۳۴۱۳

بخت‌شناسی

داستان‌های همایون خواجه و سلامان وابسال جامی
بر اساس نظریه ولادیمیر پراپ

نویسنده: لیلا عدل پرور

ناشر: شعر و سحر

حروفچین و صفحه‌آرا: آریس خوی

چاپ اول ۱۳۹۵ / ۳۳۲ صفحه / قطع وزیری / جلد

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۹۱۴-۷۱-۸

آدرس: خوی / خیابان سینا / نبش کوچه شهید سیوانی نژاد یک / پلاک ۴

تلفن همراه: ۰۹۱۴۷۲۰۷۸۸۲

www.farabips.com

info@farabips.com

قیمت: ۳۰۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۱	پیشگفتار
۱۳	مقدمه
	فصل اول: ریخت شناسی نمای و همایون
۲۰	خواجوی کرمانی
۲۶	خلاصه داستان همای و همایون
۳۱	خویشکاری ها و کارکردهای داستان همای و همایون
۱۰۴	همسانگردی
۱۰۸	عناصر متقابل برای پیوند خویشکاری ها با هم
۱۲۰	حرکت در قصه
۱۲۴	تجزیه و تحلیل داستان بر اساس حرکت ها
۱۴۲	ساختار کلی حکایت
۱۴۳	شخصیت ها
۱۴۵	شخصیت های داستان همای و همایون و حوزه عملیاتی بر اساس نظریه پراپ
۱۵۴	صفات اشخاص قصه و اهمیت آن
۱۵۵	صفات شخصیت های واقعی همای و همایون
۱۶۳	صفات شخصیت های فرا طبیعی
۱۶۶	شیوه ورود شخصیت ها به داستان

فصل دوم: ریخت شناسی سلامان و اېسال

معرفی جامی..... ۱۷۹

بخش اول: ریخت شناسی قصه سلامان و اېسال

خلاصه داستان..... ۱۸۱

خویشکاری های داستان سلامان و اېسال..... ۱۸۲

همسانگردی..... ۱۹۸

عناصر متقابل برای پیوند خویشکاری ها با هم..... ۲۰۰

تجزیه و تحلیل داستان سلامان و اېسال بر اساس حرکت ها..... ۲۰۳

ساختار کلمه، حکایت..... ۲۰۸

شخصیت های قصه سلامان و اېسال بر اساس نظریه پراپ..... ۲۰۹

صفات شخصیت ها..... ۲۱۲

شیوه ورود شخصیت ها به داستان..... ۲۱۸

بخش دوم: ریخت شناسی حکایات فرعی داستان سلامان و اېسال

- حکایت کردی که کدویی بر پای بست خود را گم نکند..... ۲۲۰

- حکایت غلام و قحطی مصر..... ۲۲۴

- حکایت شاعری که دعوی مداحی کرد..... ۲۲۹

- حکایت پیر هشتاد ساله..... ۲۳۲

- حکایت مجنون..... ۲۳۴

- حکایت پاره دوز..... ۲۳۷

- حکایت می پرست..... ۲۴۰

- حکایت خواب ناظم..... ۲۴۲

- حکایت تعبیر خواب معبر..... ۲۴۵

- حکایت وحی خداوند به داوود پیامبر..... ۲۴۹

- حکایت اعرابی..... ۲۵۱

- ۲۵۳..... حکایت مرد فضول که آرزوی داشتن فرزند داشت
- ۲۵۸..... حکایت مهمانی مرد سفله
- ۲۶۰..... حکایت سلیمان و بلقیس
- ۲۶۲..... حکایت موسوس
- ۲۶۳..... حکایت گریختن قطران از بسیاری عطای ممدوح
- ۲۶۶..... حکایت عاشق
- ۲۶۹..... حکایت زلیخا
- ۲۷۲..... حکایت زاغ
- ۲۷۵..... حکایت اعرابی
- ۲۷۸..... حکایت کشتن شیرویه خورشید و راه
- ۲۷۹..... حکایت بچه روباه و مادرش
- ۲۸۲..... حکایت خروس و مؤذن
- ۲۸۲..... حکایت پیر روستایی با پسر
- ۲۸۴..... حکایت زندان یوسف
- ۲۸۶..... حکایت وامق
- ۲۸۸..... حکایت مکافات خسرو پرویز
- ۲۹۱..... حکایت سؤال و جواب حکیم
- ۲۹۳..... حکایت منافق و مؤمن
- ۲۹۵..... حکایت اعرابی شتر گم کرده

فصل سوم:

بخش اول: مقایسه ساختاری همای و همایون و سلامان و ابسال بر اساس نظریه پراپ

- ۲۹۹..... مقایسه کارکردها
- ۳۰۲..... مقایسه صحنه آغازین
- ۳۰۳..... مقایسه راه های ترکیب حکایات

۳۰۵.....مقایسه بسط داستان

۳۰۶.....مقایسه شخصیت ها

۳۰۷.....مقایسه صفات شخصیت ها

بخش دوم: حکایات فرعی

۳۱۰.....مقایسه صحنه آغازین

۳۱۲.....مقایسه راه های ترکیب حکایات و بسط داستان

۳۱۴.....مقایسه شخصیت ها

۳۱۵.....مقایسه صفات شخصیت ها

۳۱۶.....نتیجه گیری

۳۲۰.....فهرست نمادها و اختصارات

۳۲۵.....فهرست منابع و مآخذ

پیشگفتار :

ولادیمیر پراپ، فولکلور شناس روسی، برای تجزیه و تحلیل قصه های پریان، الگویی را پیشنهاد کرده و معتقد است می توان این الگو را در مورد سایر قصه های عامیانه نیز به کار برد. تحلیل ساختاری پراپ روش عملی و دقیقی است که می توان آن را بر روی قصه های ادب فارسی، بخصوص منظوم، های غنایی و حکایات عرفانی و تعلیمی نیز اعمال کرد.

بر اساس تحلیل وی می توان به مبنای جدیدی برای رده بندی قصه ها، بر اساس ویژگی های دقیق ساختاری دست یافت. یکی از اهداف تجزیه و تحلیل های ساختاری، در هر موضوع، آگاه شدن از جهان بینی نهفته در پشت این پدیده هاست. اثر شناخت الگوهای ساختاری بتواند خدمتی به توصیف نهاد جهان بینی خود ما یا نهادهای دیگر مردمان کند، در این صورت وسیله ای برای شناخت بهتر طبیعت و سرشت انسان و در نتیجه شناخت بهتر جامعه خاص انسانی است.

ادبیات داستانی از دیرباز در ایران و در بین سایر ملل همواره رواج داشته است. داستان های ایرانی، از نظر موضوعی، بسیار متنوع می باشند. در این کتاب از میان داستان های منظوم ایرانی، منظومه انتخاب شده؛ منظومه عاشقانه همای و همایون خواجهی کرمانی و منظومه تمثیلی عرفانی سلمان و ابدال جامی، تا پس از تحلیل دو اثر بر اساس نظریه ریخت شناسی پراپ و میزان انطباق آن ها با الگوی پیشنهادی وی مشخص شود.

این اثر با روی کردی تحلیلی- توصیفی به بررسی نظریه پراپ بر روی داستان غنایی همای و همایون و داستان عرفانی- تمثیلی سلمان و ابدال می پردازد، استخراج کارکردها، تحلیل حکایات بر اساس حرکت ها و بررسی

شخصیت‌ها و صفات آنها و تعیین ساختار حکایات از اهداف پژوهش محسوب می‌شود.

هر دو داستان منظومه همای و همایون و سلامان و ابدال علاوه بر داستان اصلی، دارای داستان‌های فرعی‌اند که داستان‌های فرعی نیز بر اساس الگوی ریخت‌شناسی پراپ بررسی شده‌است.

نسخه مورد استفاده همای و همایون در متن پژوهش، تصحیح کمال عینی، نسخه مورد استفاده سلامان و ابدال به تصحیح محمد روشن است.

بخش اصلی این پژوهش در سال ۱۳۹۳ به عنوان پروژه نظری پایان‌نامه دکتری تخصصی نگارنده در دانشکده ادبیات دانشگاه آزاد اسلامی تبریز با راهنمایی آقای دکتر حمیدرضا فرضی انجام شد. بر خود لازم می‌دانم از زحمات استاد راهنمای ارجمند، تیر و تکریم.

واژه «ریخت‌شناسی» معادل واژه انگلیسی (morphology) یعنی بررسی و شناخت ریخت‌ها است. اصطلاح ریخت‌شناسی در ادبیات «تحقیق در ساختارهای آثار ادبی و شناسایی اشکال و گونه‌های آن‌ها است. هر نوع تقسیم‌بندی که بتواند آثار ادبی را بر اساس مشخصه‌هایی ممتاز کند از مقوله شکل‌شناسی است.

«علم ریخت‌شناسی نخستین بار توسط ولادیمیر پراب، مردم‌شناس روسی در حوزه مطالعات ادبی مطرح شد. وی در اثر مشهور خویش «ریخت‌شناسی قصه پریان» به بررسی داستان‌های پریان از دیدگاه ساختاری پرداخت.»

ولادیمیر یانوف اویچ پراب در سن پترزبورگ به دنیا آمد. وی تباری آلمانی داشت. پس از تحویل رشته فقه اللغة (فیلولوژی) روسی و آلمانی، به تدریس زبان آلمانی پرداخت. در سال ۱۹۳۲ به عضویت هیأت مدرسین دانشگاه لنینگراد پیوست. در سال ۱۹۲۸ نخستین کتاب خود به نام «ریخت‌شناسی قصه‌های پریان» را به چاپ رساند. متأسفانه این اثر ارزشمند تا سی سال بعد که به انگلیسی ترجمه شد ناشناخته ماند. ترجمه کتاب در محافل و در میان فلکلورشناسان با استقبال کم‌نظیری روبرو شد و تحولی عمیق در مطالعات فولکلوریک پدید آورد، آن را بسیار نقد و تحسین کردند، روش‌های پراب را سرمشق قرار دادند و از آن الهام گرفتند و «ریخت‌شناسی» به عنوان یک علم جدید و مفید مورد توجه بسیاری از محققین قرار گرفت.»

پراب در سال ۱۹۳۹ رساله دکتری خود را به نام پیدایش قصه‌های جادویی به پایان برد. ولی کتاب به دلیل شروع جنگ جهانی در همان زمان چاپ نشد. وی در سال ۱۹۴۶ ریشه‌های تاریخی قصه‌های پریان را منتشر کرد

که دیدگاه‌های او را در باره سر منشأ و خاستگاه این قصه‌ها در بر داشت. وی کارش را با مسئله طبقه بندی و سازماندهی حکایات علمیان بر مبنای کاری که وسلوفسکی (veselovsky) و بقیه انجام داده بودند آغاز کرد.

او با الهام گرفتن از اندیشه‌های وسلوفسکی و ژوزف بدیه (Joseph Bedier) - که اولی موتیف را جدا از مضمون می دانست و می گفت موتیف ساده ترین واحد روایی است، و دیگری برای نخستین بار کشف کرد که در قصه عناصر ثابت و متغیر وجود دارد و میان آن‌ها روابطی حکم فرماست - به نگرشی تازه دست یافت که آن را می توان به نوعی ادغام نظرات وسلوفسکی و بدیه و تکمیل راضی آن‌ها دانست.

پراپ، ایده و نظریه فرمالیست‌ها را به تبعیت از روش کار زیست شناس‌ها، ریخت شناسی نامید. توجه به فرم و ساختار آثار ادبی ابتدا در مکتب فرمالیسم مورد توجه قرار گرفت و سپس به گونه‌های زبان شناسی در مورد داستان‌ها دنبال شد. فرمالیست‌ها معتقد بودند که، فرم و شکل، وسیله‌ای برای بیان محتوا نیست، بلکه این محتواست که به شکل تیری فرم کمک می کند.

پراپ اصطلاح ریخت شناسی را از گونه گرفته است و نه نئائی نه تنها علمی بلکه تا حدی فلسفی و شاعرانه به آن بخشیده است.

پژوهشگران ادبی قبل از پراپ، قصه‌ها را به واسطه شخصیت‌ها یا محتوای قصه‌ها بررسی می کردند، اما پراپ اعتقاد داشت که همه قصه‌ها یک ساخت واحد دارند که از طریق کارهای اشخاص قصه قابل پیگیری است. اسلوبی که پراپ بنیاد گذاشته، تقریباً یگانه اسلوبی است که پژوهندگان بعدی ناگزیر از حرکت در چارچوب آن بوده اند.

نظریه پراپ در ساختارگرایی نیز برای خود، شأن و جایگاهی پیدا کرد. بسیاری از نویسندگان و نظریه پردازان، نظریه های او را با نام روایت شناسی ساختارگرایانه به کار برده اند. ساختارگرایی در اصل از اندیشه های زبان شناس سوئیسی فردینان دو سوسور (Ferdinand de Saussure) سرچشمه می گیرد.

پراپ با تجزیه و تحلیل کارکردها و شخصیت های قصه به چهار اصل کلی درباره این قصه ها دست یافت.

- ۱- کارکردها سازه های بنیادی و عناصر ثابت و تغییر ناپذیر قصه اند.
- ۲- تعداد کارکردها در قصه های پریان محدود است.
- ۳- نوال این، عمر و کارکردها همیشه یکسان و یکنواخت است.
- ۴- همه قصه های پریان از جنبه ریخت و ساختار شأن متعلق به یک تیپ هستند.

وی با انتخاب و بررسی سده ها، این نتیجه رسید که افراد و شخصیت های قصه ها متنوع و گوناگونند ولی کارهایی که انجام می دهند از شمار معینی تجاوز نمی کند. آن گاه واحد سازنده روایت را «کارکرد» نامید. که متر-مار فارسی زبان (function) را به کارکرد، خویشکاری، کنش و نقش ویژه ترجمه کرده اند. وی برای هر یک کارکرد دست یافت. و برای هر کارکرد، نمادی خاص تعیین کرد.